

İslam'ın Doğuşunda Toplumsal Realite

Zahid Aksu, *İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005, 167 sayfa.*

Abdurrahim ŞEN*

İslam'ın yaşadığımız çağın sorunlarına çözüm üretip üretemeyeceği, toplumların ihtiyaçlarına cevap verip veremeyeceği meselesi, özellikle modern zamanların en çetin tartışma konularından birisi olmuştur. İslâm'ın modernitenin biçimlendirdiği toplumsal yapılara uygunluğu hususunda zihinlere arız olan problematik, bu dinin doğuşunda toplumsal realiteyi ne ölçüde dikkate aldığı sorusunun cevaplandırılması ile çözümlenebilir. Bu alanda birçok eser kaleme alınmıştır. Ancak bunlar içinde Prof. Dr. Zahid AKSU'nun *İslâm'ın Doğuşunda Toplumsal Realite* adlı eseri, Kur'ân ayetlerinin nüzülündeki kronolojiyi takip ederek ve ayetlerin indikleri konjonktürü göz önünde bulundurarak konuyu sistematik biçimde ele alan bir eser olmasıyla dikkatimizi çekmektedir.

Kitap bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte yazar hukuk ve adalet kavramlarını tanımlamakta, birinci bölümde İslâm'ın doğduğu ortamın sosyolojik analizini yapmakta ve ikinci bölümde ise hukuki içeriği olan ayetleri sosyal realiteye uygunluğu açısından incelemektedir.

İslam hukuk metodolojisinde yeni bir metot geliştirmekten ziyade aynı problemlere değişik metotlarla yaklaşmanın önemini vurgulayan yazar, naslardan hüküm istinbat ederken sadece dil ve mantık kurallarına dayanmanın yeterli olmayabileceğini, nasların daha iyi anlaşılabilmesi ve illetlerin tespiti için nas ve sosyal realite ilişkisinin göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmektedir (s.9). Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'in geldiği gerçeklik düzeyindeki toplumsal gelişimi göstermek için, imkânlar elverdiği ölçüde ayetleri kronolojik sıralamaya göre incelemiştir (s.10).

Kitabın giriş bölümünde (s.11-25) "Batıda ve İslâm'da Hukuk" başlığı altında hukuk kavramını tanımlayan yazar, İslâm'ın bugünkü anlamıyla bir hukuk sistemi olma iddiasıyla gelmediğini belirtmektedir. Yazar, I. asrın sonları ve II. asrın başlarından itibaren İslâm hukukçuları tarafından, kendine özgü orjinalitesi içinde geliştirilip sistemleştirilen İslam hukuku ile kuruluş devrinde görülen hukuk arasında büyük farklılıkların olduğunu da ifade etmektedir (s.21).

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi.

İslâm hukuku metodolojisinin hukukî olduğu kadar sosyolojik bir karakter arz ettiği hatta sosyolojik öneminin hukukî öneminden daha büyük olduğu değerlendirmesini yapan yazar, bunu şu sözleri ile gerekçelendirmektedir: “Çünkü İslam hukukçularının ortaya koyduğu tarihi hukuk müesseseleri arasında metot müessesesi, hüküm istinbat ederken karşılaşılabilecek pratik ihtiyaçlara cevap vermektense daha çok, sosyal ortamın durmadan değişen şartlarına hukuku adapte etmek için kurulmuş bir müessesedir.” (s.23).

İslam hukuk metodolojisinin sosyal ortamın durmadan değişen şartlarına hukuku adapte etmek için kurulmuş bir müessese olduğu değerlendirmesi son tahlilde “menâtü'l-hükm” ve “menatu't-teklif” şeklinde kategorik ayırımı bizzat yapmış olan İslam hukukçuları için yapılabilecek iddialı bir değerlendirme olduğu kanaatindeyiz. İnsanların kendileri, diğerleri ya da kamu otoritesi ile ilişkilerinden doğan sosyal yapıyı ve bu yapı içinde özne olan mükellefin davranışlarını Şâriin hükmünün konusu olmaktan, kaynağı olma noktasına taşıma anlamına gelebilecek bu tespit en azından çerçevesi ve sınırları belirlenmesi gereken hassas bir konudur.

Kitabın birinci bölümünde (s.27-80) “İslam Öncesi Çöl Toplumunda Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Ortam” başlığı altında, İslam'ın doğuşuna sahne olmuş Mekke toplumunun içinde bulunduğu yapı; düşünsel, sosyal, hukuki ve politik açılardan incelenmektedir. Kitap İslâm öncesi Arap yarımadasının içinde bulunduğu konjonktürel yapıya dair ender rastlanabilecek derecede detay bilgileri ve bir o kadar da kıymetli tespitleri içermektedir.

“İlahî Tebliğ ve Hukukun Kaynakları” adlı ikinci bölümde (s.81-148); İslâm hukukunun Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe dönemindeki kaynaklarına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Yazar bu bölümde, Kur'an'ı Kerim'in hukuki nitelikli ayetleri ve bunların toplumsal gelişme içinde kronolojik tekamülüne ilişkin çarpıcı örnekleri sunmaktadır. Bu bağlamda yazar özel hukuk, kamu hukuku, ceza hukuku ve devletlerarası hukuk ile ilgili ayetlere yer vermekte ve bunların yarım adanın gerçekliğini göz önünde bulundurarak toplumsal hayatı tanzim edecek şekilde geldiğine vurgu yapmaktadır.

Sonuç bölümünde ise yazar İslam'ın orijinal bir hukuk sistemi getirme amacı gütmeye başladığını, kişisel ve toplumsal realiteye en uygun olanı benimsediğini ifade etmektedir.

Yazar tezini güçlü bir mantıksal örgü ve sistematik bir bütünlük içinde sunmaktadır. Lakin İslâm'ın toplumsal realiteye uygun olduğu tespitini yaparken bu kanaate, tamamlanmış dinin nassları üzerinde yapılan incelemenin ardından varılabildiği gözden kaçırılmamalıdır. Kaldı ki İslâm hukukunu diğer hukuk sistemlerinden ayıran en önemli özellik, vahye dayanıyor olmasıdır. Toplumsal

realiteye en uygun olanın hangisi olduğuna ilişkin gerekli bilgiye sahip olabileceğimiz yegâne kaynak ise vahiydir. Şayet bizler böylesine ayırt edici bir bilgiye (vahye) muhatap olmasaydık, neyin içinde yaşadığımız gerçekliğe uygun olduğu, neyin de uygun olmadığı hakkında da kanaat sahibi olamazdık. Dolayısıyla İslâm'ın toplumsal realiteye uygunluğu, vahiyden bağımsız salt realitenin biçimlendirdiği bir hukuk sistemi olduğu anlamına gelmemektedir.

Sonuç olarak yazarın kamu hukukundan aile hukukuna, miras hukukundan ceza hukukuna, ticaret hukukundan borçlanma hukukuna kadar toplumsal hayatı bütünüyle tanzim edici şekilde Kur'ân ayetlerini kronolojik sıralamayı esas alarak incelemesi eseri ayrıcalıklı kılan ve kıymetlendiren en önemli noktayı teşkil etmektedir. Modern zamanların en kritik sorunsallarından biri olan İslam'ın toplumsal realiteye uygunluğu sorunsalının çözülmesine kayda değer bir katkı vermiş olması açısından kitap son derece önemlidir.